

GELIJKE KANSEN VOOR CARIBISCHE LEERLINGEN

Nederlands als vreemde taal in het Caribisch gebied

Kunnen leerlingen in het Caribisch deel van het Koninkrijk hetzelfde niveau van Nederlands bereiken als Nederlandse leerlingen? Ja, dat kan, alleen niet via de weg van de moedertaal didactiek. Zij wonen immers in een niet-Nederlandse omgeving en hebben daarom andere wegen nodig om hun doel te kunnen bereiken.

MARJAN DE VISSER-LEMSTRA

In het Caribisch deel van het Koninkrijk is de talige situatie voor leerlingen een andere dan in Nederland. Op de Benedenwindse Eilanden is de omgevingstaal Papiaments en op de Bovenwindse Engels. Deze omgevings talen vervullen andere rollen dan het Nederlands. Papiaments op de Benedenwindse Eilanden en Engels op de Bovenwindse zijn beide heel belangrijk voor de ontwikkeling van leerlingen, zij dragen bij aan hun identiteitsvorming, terwijl het Nederlands met name de rol vervult van poort tot kennis (Taalunie, 2014). Behersing van het Nederlands biedt toegang tot alle terreinen van de arbeidsmarkt.

Daarnaast bestaat er een enorme diversiteit aan talen door de vele bevolkingsgroepen die de eilanden bewonen. De meeste mensen spreken ook meerdere talen en leerlingen hebben soms meerdere talen

als moedertaal. Een enorme rijkdom, die, mits juist benaderd, de taalontwikkeling op de eilanden kan versterken en waarmee de eilanden een unique sellingpoint hebben. Van groot belang daarbij is dat de omgevings talen van leerlingen worden gerespecteerd en gewaardeerd. Gelukkig is er de laatste jaren inderdaad meer en meer erkenning gekomen voor deze omgevings talen, omdat die de pijlers zijn waarop ook andere talen geleerd kunnen worden.

In deze meertalige context is Nederlands een van de talen in het Caribisch gebied. Daarmee is Nederlands geen tweede taal (NT2) maar een vreemde taal (NVT), omdat het een van de (onderwijs)talen is die geleerd worden in een niet-Nederlandstalige omgeving (zie ook het kader op pagina 18).

Nederlands op de eilanden

Dat de Nederlandse taal onlosmakelijk verbonden is

met het onderwijs op de eilanden is te verklaren vanuit de historie, waarin Nederlands de verplichte instructietaal was in het onderwijs. Deze historie brengt tegelijkertijd een emotionele lading met zich mee. Daar ligt ook de oorsprong van de weerstand tegen het Nederlands, er is weinig affectie voor het Nederlands onder de bevolking en daarmee heeft de taal een niet-aantrekkelijk imago.

Hier zit tegelijkertijd een ambiguïteit, het Nederlands is onder de huidige omstandigheden onmisbaar op de eilanden want het is ook een sleutel naar de toekomst. Dat geldt voor vervolgoopleidingen in Nederland, die voor iedereen financieel haalbaar zijn (in tegenstelling tot vervolgoopleidingen in bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Canada, waar vaak een aardig prijskaartje aan hangt). Het Nederlands is eveneens onmisbaar voor veel arbeidsplaatsen waarvoor beheersing van de taal verplicht is.

Kortom, zolang het Nederlands onderdeel uitmaakt van de maatschappij en het onderwijs, is het van belang de taal zo te positioneren dat aanleren ervan geen op zichzelf staand probleem meer is, maar een integraal onderdeel van het gehele onderwijs op de eilanden is. Het gaat dan vooral om de benadering van hoe de taal geleerd wordt in een omgeving waar deze taal niet de moedertaal en de omgevings taal is van leerlingen. Het Nederlands in de context van de eilanden verdient dan ook specifieke aandacht die recht doet aan leerlingen in het Caribisch gebied. Met een benadering die past bij deze leerlingen worden hun kansen vergroot en gelijkwaardigheid kan worden nagestreefd met hun leeftijdgenoten in Nederland.

Onderwijs van en in het Nederlands

In die meertalige omgeving van de Cariben lijkt dan ook een NVT-benadering passend. De huidige praktijk

Vanzelfsprekend is er al een kloof tussen leermateriaal geschreven in (en voor) de Nederlandse context en de omgeving waarin de leerlingen in het Caribisch gebied verkeren

NEDERLANDS IN HET ONDERWIJS IN HET CARIBISCH GEBIED

De zes eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk, Aruba, Bonaire, Curaçao (Benedenwindse Eilanden) en Sint Maarten, Sint Eustatius, Saba (Bovenwindse Eilanden) kennen veel overeenkomsten maar minstens evenveel verschillen.

Op alle eilanden is de Nederlandse taal in het onderwijs al decennia onderwerp van discussie. Omdat de eilanden deel uitmaken van het Koninkrijk is het Nederlands op elk van de eilanden een schoolvak. Met name op de Benedenwindse Eilanden is het Nederlands ook nog instructietaal in het onderwijs, terwijl voor de meeste leerlingen en veel lesgevers het Nederlands niet de moedertaal en de omgevingstaal is. Leerlingen krijgen dan les in een taal die nauwelijks deel uitmaakt van hun leefomgeving en beginnen al met een achterstand ten opzichte van hun Nederlandse leeftijdgenoten.

In de huidige situatie is het Nederlands echter onmisbaar omdat het Nederlands wel onderdeel uitmaakt van veel werkgebieden. Dat vraagt om een specifieke benadering voor het onderwijs Nederlands in de meertalige context van de eilanden.

is echter vaak een andere:

(...) het Nederlands wordt als moedertaal gegeven, met alles wat daarbij hoort. De meeste leerlingen op de ABC-eilanden beginnen dus met een ‘kunstmatige’ taalachterstand in de schooltaal, die moeilijk in te halen is en waar in het onderwijs nauwelijks aandacht aan wordt besteed. De intelligentie van de leerling wordt bepaald aan de hand van zijn beheersing van het Nederlands. Dat het percentage zittenblijvers en drop-outs hoog is, is een logische consequentie van dit systeem. (Pereira & Römer-Dijkhoff, 2020, p. 26)

Dit geldt des te meer voor de Bovenwindse Eilanden, waar Nederlands nog minder zichtbaar is dan op de ABC-eilanden (Aruba, Bonaire, Curaçao).

Vanzelfsprekend is er al een kloof tussen leermateriaal geschreven in (en voor) de Nederlandse context en de omgeving waarin de leerlingen in het Caribisch gebied verkeren. Duidelijk mag zijn dat de leerlingen die in een niet-Nederlandse omgeving verkeren en voor wie Nederlands niet de eerste taal is, niet aan de Nederlandse norm kunnen voldoen. Op Aruba en Curaçao zijn met name voor het lokale kleuter- en basisonderwijs overigens wel gecontextualiseerde leergangen voor Nederlands ontwikkeld. Ook op de Bovenwindse Eilanden wordt de laatste jaren gebruikgemaakt van recent materiaal voor Nederlands dat gebaseerd is op NVT. Dit materiaal is ontstaan met de verandering van de instructietaal van het Nederlands naar het Engels op Sint Eustatius in 2016, met Nederlands als ‘sterke’ vreemde taal. Saba ging hierin mee en niet veel later sloten ook alle scholen op Sint Maarten aan. Het materiaal is gebaseerd op het

De eerste stap om verbetering aan te brengen in deze situatie is te erkennen dat Nederlands een vreemde taal is tussen alle andere talen in het Caribisch gebied

Europees Referentiekader (ERK).

Op de scholen waar de instructietaal Nederlands is, worden de leergangen voor andere vakken uit Nederland gehaald, mede omdat de eindexamens in het Nederlands zijn, gebaseerd op het Nederlandse onderwijssysteem. Dat betekent vaak op voorhand al een achterstand bij leerlingen met betrekking tot diepere woordkennis en dus tekstbegrip, omdat eerst een taalbarrière overwonnen dient te worden voordat op de inhoud ingegaan kan worden. Taal speelt in het Caribisch gebied altijd een rol bij het tekstbegrip bij de niet-taalvakken.

Diversiteit lesgevers

Er is echter niet alleen een taalbarrière bij leerlingen maar ook bij lesgevers. De lesgevers komen veelal uit de regio, Suriname of uit Nederland. De eerste groep heeft soms niet het Nederlands als eerste taal en moet ook een drempel over om dan toch in het Nederlands les te geven. De lesgevers uit Suriname komen weliswaar uit een meertalige omgeving, echter de positie van het Nederlands in Suriname is een andere dan die in het Caribisch gebied. Het Nederlands is de enige taal die door iedere inwoner van Suriname wordt beheerst en dominant aanwezig is in het dagelijkse leven. Dat is een andere situatie dan op de eilanden, waar Nederlands een van de vele talen is. De lesgevers uit Suriname hebben dan ook een ander referentiekader. Ook de lesgevers die uit Nederland komen, hebben vaak niet de ba-

gagie voor de specifieke uitdagingen die de eilanden bieden wanneer ze er starten in het onderwijs. Bovendien zijn lesgevers voor het vak Nederlands opgeleid vanuit de moedertaalsituatie met bijbehorende didactiek.

Deze diversiteit aan lesgevers brengt met zich mee dat ze vanuit hun eigen achtergrond acteren zonder altijd goed aan te kunnen sluiten bij de specifieke meertalige situatie in het Caribisch gebied. Uit het rapport NVT *Overzee* van de Taalunie (2016) blijkt bijvoorbeeld dat:

Als de leerling het Nederlands niet begrijpt, de docent vaak teruggrijpt op de moedertaal van de leerlingen in de veronderstelling dat de leerlingen daarmee worden geholpen. Dat scheidt verwarring en onbegrip. Naarmate de schoolcarrière vordert, wordt de kloof tussen lesgevers en leerders steeds groter en uiteindelijk bereiken beide groepen het gezamenlijke doel niet: het Nederlands op een voor de leerling voldoende niveau krijgen. Door het gebrek aan taalvaardigheid krijgen de leerlingen niet de kans hun overige vaardigheden optimaal te ontplooiën.

Moedertaal versus vreemde taal

De eerste stap om verbetering aan te brengen in deze situatie is te erkennen dat Nederlands een vreemde taal is tussen alle andere talen in het Caribisch gebied en dien-

De lesgevers die uit Nederland komen, hebben vaak niet de bagage voor de specifieke uitdagingen die de eilanden bieden wanneer ze er starten in het onderwijs

overeenkomstig te handelen, zowel op beleidsniveau als in de klas. Van belang is juist de meerwaarde van meertaligheid te zien en als uitgangspunt te hebben dat – in de rijkdom van de meertaligheid – het Nederlands net zo moeilijk of makkelijk te leren is als elke andere taal. Daarbij is essentieel dat ook de thuishalen gewaardeerd en erkend worden als basis voor de ontwikkeling van andere talen.

Een vreemde taal leer je anders dan je moedertaal. Bij vreemdetaalverwerving gaat het vooral om functioneel taalgebruik. Welke kennis en vaardigheden heb je nodig om je te kunnen redden in de vreemde taal? Taal is tenslotte communicatie. Welke taaluitingen zijn er dan nodig om te kunnen communiceren in een vreemde taal? Dat vraagt een andere benadering van het taalonderwijs. In het Caribisch gebied is elke taal een vreemde taal in het onderwijs. In elke klas zitten leerlingen vanuit diverse taalachtergronden: lesgeven in de moedertaal (Unesco noemt dat ieder kind recht heeft op onderwijs in de moedertaal) kan hier dan ook nooit gerealiseerd worden.

Een vreemde taal leer je anders dan je moedertaal. Bij vreemdetaalverwerving gaat het vooral om functioneel taalgebruik

Veeleer liggen de oplossingen in vreemdetaaldidactiek en strategieën die taalontwikkeling bevorderen die passen bij de leerlingen in het Caribisch gebied. Dat betekent voor de leerlingen: materiaal

waar ze zich in kunnen herkennen, en les krijgen waarbij ze actief de vreemde taal leren gebruiken en zelfvertrouwen krijgen. Voor de lesgevers betekent het: goede beheersing van de instructietaal, het inzetten van activerende werkvormen waarin leerlingen actief met de taal bezig zijn, en het denken in doelen. Een leergang kan handig zijn, maar het gaat vooral om een omslag in denken bij lesgevers: Wat moeten mijn leerlingen kennen, kunnen en weten aan het eind van hun schoolcarrière en wat betekent dat voor de les van vandaag? Hoe richt ik mijn onderwijs zo in dat deze doelen ook bereikt worden?

Met name op de Benedenwindse eilanden, waar de instructietaal op de scholen Nederlands is, geldt bovendien dat elke vakdocent ook taaldocent is. De lesgever dient zich altijd bewust te zijn van het talige aspect in het vak. Daarvoor zijn (lees)strategieën, activerende werkvormen en het leggen van een relatie met de eigen omgeving van cruciaal belang. Hiermee verbetert niet alleen het tekstbegrip van leerlingen, maar ook hun zelfvertrouwen doordat ze een tekst leren interpreteren zonder ieder woord te kennen.

Activiteiten

Tijdens het Vierlandenoverleg in 2019 ondertekenden de vier landen binnen het Koninkrijk – Curaçao, Aruba, Sint Maarten en Nederland – een intentieverklaring met de Taalunie om samen te werken op het gebied van NVT. Een mijlpaal, enerzijds omdat daarmee de erkenning kwam dat Nederlands in het Caribisch gebied toch echt een vreemde taal is. Anderzijds ontstond hier het commitment om samen te werken op dit terrein door kennis te delen en de krachten te bundelen.

De Taalunie ondersteunt, op wens van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, hierbij de partners van de eilanden in erkenning en verdere ontwikkeling van Nederlands als vreemde taal op basis van de vragen die er leven in het onderwijsveld in het Caribisch gebied. De vragen voor verdere ontwikkeling van NVT komen voort uit eerder onderzoek (Taalunie, 2016), maar ook uit interinsulaire netwerkbijeenkomsten met deelnemers uit verschillende geledingen van het onderwijs.

Deze vragen liggen op het gebied van materiaalontwikkeling, professionalisering van leerkrachten en

communicatie. In de laatste jaren is het bewustzijn in het onderwijsveld versterkt dat Nederlands een vreemde taal is en dat er investeringen nodig zijn om dit veranderingsproces te monitoren en te ondersteunen vanuit gezamenlijke inspanningen. Heel concreet betekent dit dat er voor het vak Nederlands materiaal ontwikkeld is voor het gehele basisonderwijs, in de context van de Cariben en op basis van functioneel taalgebruik, gelinkt aan het ERK. Als leidraad gelden hiervoor de doorlopende leerlijnen voor NVT voor de vijf vaardigheden: lezen, luisteren, schrijven, spreken en gespreksvaardigheid (zie <bit.ly/ltnm-nvtleerlijnen>).

In de laatste jaren is het bewustzijn in het onderwijsveld versterkt dat Nederlands een vreemde taal is

Ook voor het voortgezet onderwijs is materiaal beschikbaar. Zo zijn er tijdschriften gemaakt met thematiek van de eilanden en zijn er Caribische thema-nummers van Nieuwsbegrip uitgebracht (een wekelijkse serie lessen gebaseerd op de actualiteit, met aandacht voor begrijpend lezen, schrijven en woordenschat). Bovendien wordt er veel aandacht besteed aan evalueren. Naast het maken van toetstaken zijn examenbureaus op de eilanden en andere professionals getraind in het evalueren volgens het ERK (in samenwerking met Bureau NVT). Dat betekent evalueren per vaardigheid uitgaand van wat een leerling al kan, in plaats van toetsen op wat een leerling nog niet beheerst. Zo kan gemonitord worden waar een leerling in de ontwikkeling van taalverwerving staat

per vaardigheid. Belangrijk in deze ontwikkeling is de samenwerking met de lokale experts, zowel in de ontwikkeling als in de implementatie van het materiaal, om te zorgen voor een duurzame verankering van de ingezette veranderingen.

Kernnetwerk NVT

In februari 2020 is het kernnetwerk NVT opgericht, waar vertegenwoordigers van de zes eilanden van zowel de Caribische ministeries van Onderwijs als van opleidingsinstellingen samenwerken aan ontwikkelingen en activiteiten op het gebied van NVT. De leden zijn het aanspreekpunt voor hun eiland en zij initiëren vanuit het netwerk activiteiten aangaande NVT. Het kernnetwerk NVT legt een stevig fundament onder de verdere samenwerking op het gebied van NVT in het Caribisch gebied. NVT is een gemeenschappelijk vraagstuk van de eilanden, waar de leden van het netwerk gemeenschappelijk aan werken. De meerwaarde van het netwerk zit in het feit dat de leden afkomstig zijn van de eilanden zelf. Zij weten wat er speelt en daardoor kunnen zij de vertaalslag maken naar de context van hun eigen eiland.

Door gezamenlijk de uitdaging aan te gaan kan er meer gestructureerd gewerkt worden aan de ontwikkeling van Nederlands als vreemde taal in het Caribisch gebied. Gezamenlijk, omdat er is sprake is van een gedeeld vraagstuk, maar met eigen accenten omdat ieder eiland anders is. En met passie en motivatie omdat het belang van de leerlingen vooropstaat. ■

Marjan de Visser-Lemstra is consultant, trainer, coach en woont op Curaçao. Ze is sinds 2015 actief op het gebied van NVT op alle eilanden binnen het Koninkrijk. Haar laatste project op dit terrein was het project NVTCarib voor de Taalunie (2017–2020), waar ze projectleider was van materiaal- en professionaliseringstrajecten op het gebied van NVT. Binnen dit project is ook het kernnetwerk NVT opgericht. Momenteel is ze betrokken bij de ontwikkeling en implementatie van tweetalig onderwijs in het Caribisch gebied.

LITERATUUR

Taalunie. (2014). *Nederland op z'n BEST*. https://www.eerstekamer.nl/overig/20141218/nederlands_op_z_n_best_advies_over/document

Taalunie. (2016). *NVT overzee*.

Pereira, J. L., & Römer-Dijkhoff, M. B. (2020). Papiaments van levensbelang voor de ontwikkeling van de leerlingen van Aruba, Curaçao en Bonaire. *Levende Talen Magazine*, 107(8), 14–18.